

Imatges del món subterrani

L'espeleologia al Centre des de sempre

Textos: **Ferran Alexandri**
Fotografies: **Roger Rovira**

El Centre Excursionista de Catalunya ha demostrat des dels seus inicis un interès pel que fa al món subterrani, que aquí presentem a través d'unes imatges ben suggerents. Sota terra hi ha un món meravellós al qual tenen accés tan sols els espeleòlegs. La descoberta d'un univers excavat a la roca, construït per la força de l'aigua i el pas del temps. Les coves i els avencs, el ventre de la Terra, l'amagat regne de l'Hades que cantaren els antics i que fou elevat a categoria de ciència pels pioners de l'espeleologia.

UNA VELLA I CONEGUDA HISTÒRIA

El Centre Excursionista de Catalunya, constituït el 1890 per fusió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876) i l'Associació d'Excursions Catalana (1878), inicià, tradicionalment, els estudis espeleològics a Catalunya sota l'impuls de Nòbert Font i Sagué.

El cert és que l'espeleologia sempre ha estat present en els homes del Centre des de la seva fundació i abans encara. Tant és així, que es pot constatar que cap a mitjan anys cinquanta el descobriment i l'exploració de coves havia despertat un gran interès. Valgui l'exemple dels del Dr. Joaquim Font i Farrés, que el 1851 localitzà a Collbató la cova del Salnitre, perquè li havien parlat d'unes coves existents a Montserrat que havien estat visitades per algunes persones des de 1511 a 1771, però oblidades des de feia molts anys, malgrat que la gent de la zona en tenia referència des de la guerra del Francès. Després Víctor Balaguer les divulgaria en la guia *Montserrat y sus cuevas*, publicada el 1857.

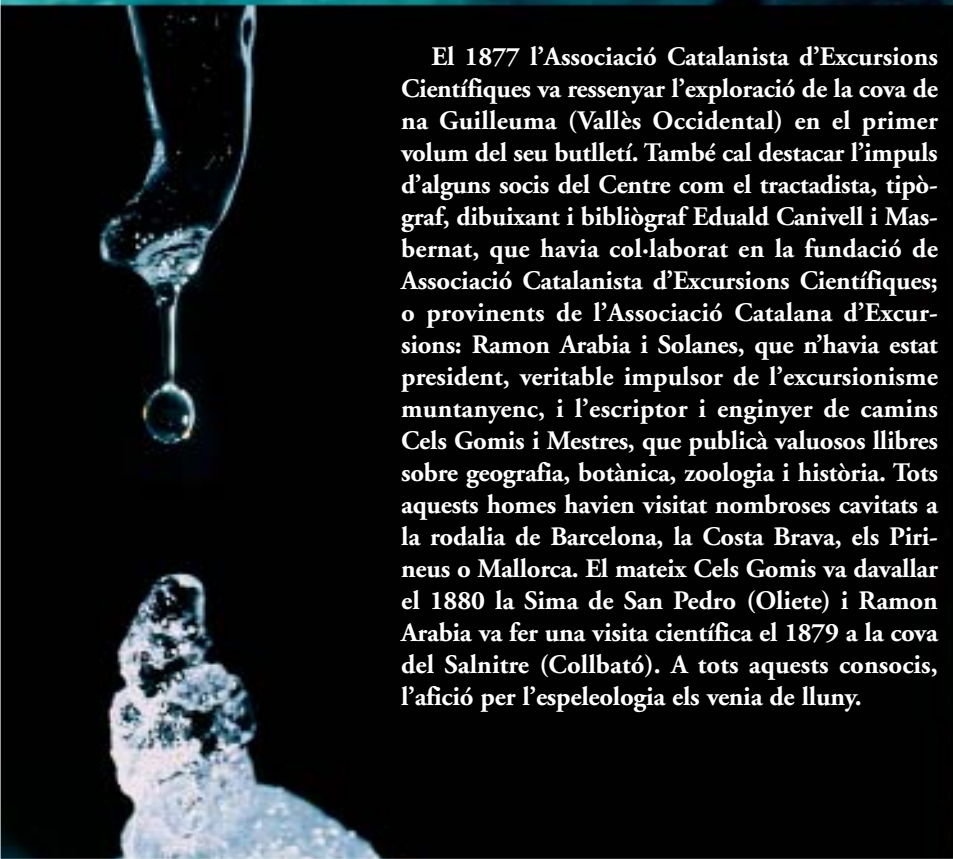
L'espeleologia científica és la disciplina que agrupa un conjunt de ciències que tenen com a objectiu l'estudi d'algun aspecte del món subterrani, com ara la geologia, la hidrologia, la biologia, l'arqueologia o la topografia.

Superant un laminador amb la tècnica d'oposició a l'avenc dels Pouetons de les Agulles (Montserrat).

Davallant la rampa d'entrada de la cova Gelada de Peñaforca (vall d'Ansó), que fou descoberta per membres de l'ERE l'estiu del 2002.

La cova de Santa Elena és la part més baixa del Sistema Arañonera (vall de l'Ara). A les galeries hi passa un riu subterrani que de tant en tant ens obliga a fer un bany per unes aigües gèlides.

El 1877 l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques va ressenyar l'exploració de la cova de na Guilleuma (Vallès Occidental) en el primer volum del seu butlletí. També cal destacar l'impuls d'alguns socis del Centre com el tractadista, tipògraf, dibuixant i bibliògraf Eduald Canivell i Masbernat, que havia col·laborat en la fundació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques; o provinents de l'Associació Catalana d'Excursions: Ramon Arabia i Solanes, que n'havia estat president, veritable impulsor de l'excursionisme muntanyenc, i l'escriptor i enginyer de camins Cels Gomis i Mestres, que publicà valuosos llibres sobre geografia, botànica, zoologia i història. Tots aquests homes havien visitat nombroses cavitats a la rodalia de Barcelona, la Costa Brava, els Pirineus o Mallorca. El mateix Cels Gomis va davallar el 1880 la Sima de San Pedro (Oliete) i Ramon Arabia va fer una visita científica el 1879 a la cova del Salnitre (Collbató). A tots aquests consocis, l'afició per l'espeleologia els venia de lluny.

Una altra dada important. El mateix any, el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* publicava la traducció del francès feta per Cels Gomis de l'article «L'avench Padirac (Lot, França)», original d'Édouard-Alfred Martel, que aleshores era soci delegat del Centre a París. El 1880 Ramon Arabia va traduir també el treball de Martel «El riu subterrani de Bramabiau». Cal remarcar que Martel, explorador de més de 1.500 coves i avencs, l'iniciador de l'espeleologia científica i fundador de la revista *Spelunca*, havia visitat Mallorca el 1895 i el 1901 per explorar les coves del Drac (va ser el primer en travessar el llac que du el seu nom). En tornar de les Illes va explorar la cova del Salnitre (Collbató) i la fou de Bor (Cerdanya) acompanyat per socis del Centre, entre els quals hi havia el jove seminarista Nòbert Font i Sagué.

Galeria d'il·lustres predecessors

ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CEC (1,2,3) ARXIU MONTSERRAT UBACH (4)

No hem d'oblidar tampoc la figura de Lluís Marià Vidal i Carreras, enginyer de camins i geòleg, perquè es destacà, no sols com a autor d'estudis geològics dels Països Catalans i d'un gran nombre d'opuscles sobre excursions per al Cen-

tre, del qual en fou un membre destacat i president (1896-1900), sinó també perquè va dirigir el descens d'en Nòbert Font a l'avenc de can Sadurní, la primera expedició espeleològica professional.

1. Ramon Arabia.
2. Lluís Marià Vidal i Carreras.
3. Nòbert Font i Sagué.
4. Rafael Amat i Carreras

Una columna de gel pot servir d'instal·lació natural per col·locar-hi la corda i davallar aquest pou a la recerca d'una possible continuació. Cova Gelada de Peñafort (vall d'Ansó).

Equip de Recerques Espeleològiques

Campanyes destacades de l'ERE

L'equip ha tingut moments de màxima esplendor que han significat fites en l'exploració i estudi del medi càrstic, amb reconeixements d'àmbit internacional.

- 1954.** Exploració de la cova de na Polida (Menorca), cavitat envaïda per l'aigua.
- 1963.** L'operació Solsonès, que donà com a resultat la descoberta de l'avenc Montserrat Ubach, considerat durant un temps com l'avenc més fondo de Catalunya (-218 m; posteriorment fixat en -202 m).
- 1963-1964.** L'operació Alto Aragón va significar l'inici de l'ERE en l'espeleologia als Pirineus aragonesos. Es descobreix l'avenc ERE (-262 m; retopografiat 25 anys després, amb la cota definitiva de -254 m), essent l'avenc més profund de l'Estat espanyol en aquell moment.
- 1965.** Exploració a la serra del Montsec de la grallera gran del Corralot (1.413 m / -166,5 m). Descobriment de la via ERE (redescoberta i ampliada el 1997).
- 1970.** Expedició a la Piedra de San Martín, on es descobreix el complex ERE.
- 1972.** Es descobreix la grallera del Turbón (T-1) a la Sierra de Tendeñera, accés al Sistema Arañonera.
- 1974.** Formació de l'interclub anomenat Grup Arañonera, entre l'ERE i el GIE. Descobriment de l'avenc dels Mamelons (-167 m) per D. Schibi, als Ports de Beseit, un nou cent a Catalunya.
- 1975.** Enllaç de la cova de Santa Elena amb el T-1.
- 1977-1978.** Exploració de la Sima GESM (Sierra de las Nieves, Màlaga), organitzada pel GESM de Màlaga, on l'ERE aconseguí el seu **primer «mil»**. Es va trobar el llac ERE a -1.078 m de profunditat. En aquell moment era la cavitat més fonda de l'Estat espanyol.
- 1985-1990.** Exploració i topografia completa de la cova de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà) i enllaç amb la surgència de la font Major. Amb 3.590 m de galeries, és la 3a cavitat excavada en conglomerats de més recorregut de Catalunya i la 7a del món. Es dugueren a terme feines hidrogeològiques destinades a assessorar l'Ajuntament sobre l'aprofitament de l'aigua de la cova.
- 1979.** Descobriment de l'avenc del camí de l'Ara (explorat activament des del 1986 i clau dels enllaços al 1987).
- 1987.** Enllaç del T-1 amb l'avenc del camí de l'Ara (-1.179 m). En aquell moment el Sistema Arañonera es va convertir en un dels avencs més fondos del món, el tercer dels Pirineus i el **segon «mil»** de l'ERE.
- 1997.** Descobriment del Foratón de Tendeñera, a la Sierra de Tendeñera.
- 2002.** Exploració del Foratón de Tendeñera fins a -1.004 m, el **tercer «mil»** de l'ERE, en col·laboració amb el GAF, que enllaça amb el Sistema Arañonera (-1.349 m), essent aquests darrers treballs una fita històrica de l'espeleologia catalana, i l'ERE un dels grups referents del Centre Excursionista de Catalunya.
- 2003.** Descobriment del Foratín de Tendeñera, nova boca del Sistema Arañonera que enllaça amb el Foratón de Tendeñera i els avencs S-1, S-2 i S-3, pertanyents al Sistema.

Una espectacular vista de la sala de l'avenc dels Topògrafs (Vallirana), caracteritzada per la presència d'abundants espeleotemes.

Pàgina següent: Sovint l'espeleòleg es troba amb l'aigua fins al coll, com a la Cueva de los Chorros, situada a la capçalera del riu Irués (vall del Cinca).

Iniciatives, il·lusions, projectes importants que van fer néixer el gust pel món subterrani, que influïren en la rellevant personalitat de Nibert Font, que seria considerat, a la fi, com el pare de l'espeleologia catalana. Un pare, però, que va tenir uns bons padrins.

Certament, la història de l'espeleologia catalana fixa una data tradicional: el 28 de desembre de 1897, el dia que Font davallà a l'avenc de can Sadurní a Begues, després d'un descens de 70 m. Però el cas és que el 27 de setembre ja havia davallat l'avenc de la vinya d'en Tita. Sigui com sigui, Font protagonitzava les primeres grans exploracions d'avencs del massís de Garraf. Tot i que no va ser el primer en visitar coves, ja que els seus predecessors l'hi impulsaren, sí que va ser el primer en fer prospeccions, exploracions i estu-

dis sistemàtics per tot Catalunya, amb un interès científic i un treball metòdic. La seva activitat creà escola al Centre i s'ha anat transmetent de generació en generació durant més de cent vint anys. Una llarga temporadeta que ha fet possible que l'activitat espeleològica catalana hagi arribat fins a les fites d'avui.

La labor espeleològica de Nibert Font havia començat ben aviat. El 1891 publicà el seu primer article sobre la cova de l'Ordal, i el 1894 es va fer soci del Centre. Però el contacte amb Martel va ser decisiu. El 1896 l'acompanya a la fou de Bor, i a partir d'aleshores es dedicà intensament a l'espeleologia. El mateix any, amb el patronatge del Centre, va fer una enquesta per diverses comarques catalanes amb l'objectiu de localitzar noves cavitats, els resultats de la qual li

permeteren establir el *Catàleg espeleològic de Catalunya*. S'iniciava en l'espeleologia científica. El 1897 publicà al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* un catàleg en què referència 333 cavitats. Comença les campanyes d'exploració, que comprenen una gran quantitat d'avencs al massís de Garraf i a l'Ordal.

El 1898 realitza l'impressionant descens a la Ferla (-209 m) i a l'avenc del Bruc (-115 m, tot i que no aconseguí el fons). Després inicià les campanyes al Priorat i les muntanyes de Prades (1899), el Montsant, la serra de Gaià i la serra del Montgrony (on davallà el 1901 el forat de Sant Ou, la seva darrera gesta). El 1902 organitza uns cursos de geologia al Centre, subvencionats pels Estudis Universitaris Catalans. Coincidint amb el 25è aniversari de l'entitat, es crea una comissió

del Club Muntanyenc amb una veritable escola d'espeleòlegs, d'entre els quals destacariem deixebles seus al Centre com Marià Faura i Sans i Josep M. Co de Triola.

El geòleg i paleontòleg Marià Faura va popularitzar i renovar els estudis de Nobert Font. Va ser president de la secció Geologia i Geografia Física a partir de 1913. Va publicar un gran nombre de treballs sobre temes diversos de ciències naturals, entre els quals destaquen els de *Sota terra* (1909) i l'obra *La espeleologia de Catalunya* (1911). Les exploracions històriques de Faura el 1908 al pou de costa Dreta a Montserrat i a l'avenc de l'Esquerrà al Garraf (que va ser l'avenc més fondo de Catalunya durant bastant de temps) són memorables. En aquesta expedició a l'Esquerrà hi davallà també Providència Mitjans, la primera dona espeleòloga de la qual es té referència.

La feina de Faura és immensa. Recorregué tot Catalunya en recerca d'avencs i coves, acompanyat en alguna ocasió pels biospeleòlegs més importants de l'època: R. Jeannel i E. Racovitza, els quals exploraren i estudiaren més de 1.200 cavitats d'Europa, Àfrica i Amèrica, i recolliren un valuós material zoològic, que ha fet possible el coneixement científic de la fauna cavernícola. Justament, a les coves del Drac de Mallorca Racovitza va donar lloc al naixement de la biospeleologia a Catalunya amb la troballa de *Thyphlocirolana Moragnesi*.

Després d'aquestes primeres exploracions a cura dels iniciadors de l'espeleologia, les activitats no es continuaren fins al 1923 quan el consoci Rafael Amat i Carreras, enginyer i constructor

metal·lúrgic, redescobrí el massís de Garraf. Certament, es produeix un veritable esclat de l'espeleologia entre 1923 i 1928, quan Rafael Amat va ser capaç d'aglutinar un grup heterogeni, amb excursionistes del Centre i altres clubs, per explorar més de trenta avencs de Garraf, i també alguna visita a l'estranger (Bèlgica, Eslovènia i França). Les conferències i articles de premsa de Rafael Amat van facilitar la creació de la societat de Minas y Aguas de Begas, la qual va subvencionar les campanyes espeleològiques al Garraf, publicades al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* amb el títol «Sota el massís de Garraf». Campanyes importants a la Falconera, l'avenc de Sant Roc, la Sibinota, etc., i més endavant també de l'Ordal.

Als anys trenta, els topògrafs professionals i socis del Centre Josep Closas i Miralles i Lluís Porta i Massana, realitzaren exploracions més enllà i tot de Garraf, com als Ports de Beseit i el Montmell. Josep Closas havia visitat el sistema de la fou de Bor el 1936, on es feren troballes del neolític, i en va exposar els resultats als butlletins del Centre. Closas fins i tot col·laborà en el llibre *Sota terra*, publicació del Club Muntanyenc Barcelonès, juntament amb personalitats del món científic del nivell del geòleg Noel Llopis Lladó o de l'entomòleg Francesc Español i Coll, un dels primers especialistes mundials en coleòpters i fauna cavernícola. Recordem

que Noel Llopis, excursionista, alpinista i espeleòleg, va ser l'impulsor de la publicació del *Sota terra II* (1932-1936) i el fundador de la revista *Speleon*, publicada per la Universitat d'Oviedo i posteriorment pel Centre.

La formació del GES (Grup d'Exploracions Subterrànies) al Club Muntanyenc Barcelonès va afavorir l'expansió de l'espeleologia, sobretot al Centre. Quan

el 1951 es realitzà el descens a la Sima Cueva del Agua (Granada), per socis del GES, alguns també ho eren del CEC. De fet, la secció d'espeleologia del Centre es crearia gràcies a la feina de difusió del GES, amb consocis comuns i una llarga tradició històrica que ens venia des de 1876. *Sota terra* també va ser decisiu, perquè les ressenyes de cavitats i exploracions que s'hi publicaven van despertar l'interès per les activitats espeleològiques d'aquell grup d'excursionistes del Centre.

L'ERE neix oficialment el desembre de 1952 i s'integrà a les iniciatives de tots aquells espeleòlegs de la casa, i també de fora, que han estat els nostres precursors. A partir de 1967 el Centre publica *Espeleòleg*, sota els auspicis de l'ERE, una revista de difusió dels treballs i de les campanyes de l'equip.

Els cursets de l'ERE. Cada novembre tens l'oportunitat d'endinsar-te al món subterrani, amb la disciplina de l'espeleologia.

Més informació: ERE-CEC, tots els dimarts de 20.00 a 22.00 h. www.pagina.de/ere. erecec@yahoo.es.

Bibliografia bàsica

Espeleòleg, 40 anys d'espeleologia, 40 (1994).

JOLIS, Agustí. *Centre Excursionista de Catalunya. 120 anys d'història. 1876-1996*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1996.

MIÑARRO, Josep M. *Cent anys d'espeleologia a Catalunya. 1887-1997*. Barcelona: Federació Catalana d'Espeleologia, 2000.

Superant un ressalt, just a l'entrada de la Cueva de Isaba (Navarra).

Pàgina següent: Ratpenat gran de ferradura (*Rhinolophus ferrumequinum*), caracteritzat pel fet de presentar unes excrescències en forma de ferradura en el musell.

especial, formada per Francesc Carreras i Candi, Nobert Font i Lluís Marià Vidal, per publicar una *Geografia de Catalunya*. El 1908, Lluís Marià Vidal, Francesc Novellas i Nobert Font funden la secció de Geologia i Geografia Física del Centre, i aconsegueixen reunir tot un grup de geòlegs per continuar el treball emprès des de feia anys. No cal dir que tots els estudis espeleològics es portaven a terme en el recinte de la Secció. Fruit d'aquests treballs, el mateix any s'aconseguí l'important descobriment de les pintures rupestres de la cova del Cogul (o roca dels Moros) per Ceferí Rocafort, que en aquell moment estava treballant en la confecció d'estudis de prehistòria per a la *Geografia de Catalunya*.

El mestratge de Font, a pesar de ser breu (va morir del tifus als 35 anys), va ser profitós. Al principi, la seva empremta va afavorir la creació

Bonic contrallum a la gran boca d'accés de la Cueva del Molino de Aso, situada al conflent del riu Vellós i l'entrada del canyó d'Añisclo.